

О. М. Литвиненко

Миколаївський національний університет
імені В.О.Сухомлинського

ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ ЖІНОЧИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У МИКОЛАЄВІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті на підставі аналізу архівних джерел виявлено організаційні чинники становлення і розвитку жіночої середньої освіти в Херсонській губернії у другій половині XIX – на початку XX століття. Проаналізовано процеси виникнення, розвитку і реформування жіночих середніх навчальних закладів у Миколаєві у другій половині XIX – на початку XX століття, встановлено мережу основних типів жіночих середніх навчальних закладів у місті, розкрито актуальні питання досвіду організації жіночих гімназій.

Ключові слова: жіночі середні навчальні заклади, жіноча гімназія, єпархіальні училища, жіноча освіта.

Постановка проблеми. Процеси реформування освіти, що відбуваються в суспільстві, актуалізують звернення до педагогічної думки і досвіду минулого. Для вдосконалення сучасної школи і педагогіки становить значущість історико-педагогічне дослідження, що дозволяє осмислити накопичений досвід, оцінити переваги і недоліки вітчизняної середньої освіти, визначити основні етапи і перспективні тенденції її розвитку.

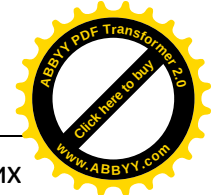
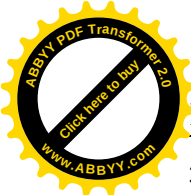
Аналіз актуальних досліджень. Останнім часом українські та російські вчені виявляють посилений інтерес до проблеми жіночої освіти кінця XIX – початку XX ст., яка розглядається на матеріалах окремих регіонів або у контексті загальнопедагогічних проблем.

На початку 90-х років XX ст. в країнах СНД почав розвиватися гендерний рух. Так, у Росії, Білорусії та Україні вчені аналізують різні аспекти інтелектуальної та соціальної діяльності жіноцтва (С. Айвазова, Є. Здромислова, А. Кальманович, І. Кобринська, О. Козуля, Г. Лактіонова, М. Левкович, А. Посадська, Л. Смоляр, В. Успенська, Е. Юрлова).

Певний науковий інтерес викликають дослідження О. Бабіної, В. Вірченко, Л. Єршової, О. Куліш, А. Кучеренко, Л. Применко, А. Тарасова, Л. Рябовол, Т. Сухенко, Т. Шушари з питань становлення та розвитку жіночої освіти у XIX столітті. На сучасному етапі вивченням різних аспектів гімназійної освіти займаються такі вчені, як: Б. Ступарик, Г. Васькович, Д. Герцюк, В. Кравець, І. Курляк, О. Лопухівська, В. Майборода.

Мета статті – виявити процеси виникнення, розвитку і реформування жіночих середніх навчальних закладів, дослідити актуальні питання досвіду організації жіночих навчальних закладів у місті Миколаєві у другій половині XIX – на початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Під впливом суспільного руху в Херсонській губернії у 60-ті роки XIX століття дещо розширилася мережа жіночих навчальних

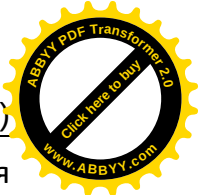
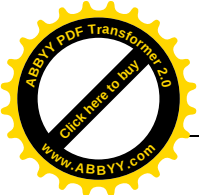


закладів, зросла можливість отримання дівчатками загальної освіти в сумісних школах [6].

Аналіз джерел та архівних документів Херсонської губернії свідчить про те, що на початку XX століття в регіоні вже функціонувала різнорівнева, розгалужена система жіночої середньої освіти.

Розглянемо еволюцію формування мережі жіночих середніх навчальних закладів протягом XIX – початку XX століття в Херсонській губернії. Зростання потреби населення міста Миколаєва в отриманні освіти вимагало створення нових навчальних закладів, у тому числі жіночих, у період (1860–1920 рр.) були відкриті такі жіночі навчальні заклади, як: друга жіноча гімназія (1898 р.), гімназія Зінової (1907 р., а з 1913 р. – Миколаївська 3-я жіноча гімназія), Миколаївська жіноча гімназія товариства батьків (1917 р.).

У 1863 р. Миколаївська громада відкрила I жіночу гімназію: «26-го июля 1863 года Попечитель Одесского Учебного Округа, вследствие ходатайства директора Николаевских училищ Н. К. Геека, телеграммой разрешил открыть в Николаеве женское училище 1-го разряда, ныне Николаевскую Мариинскую женскую гимназию» [5, 1]. «Общество купцовъ и мещанъ г. Николаева, въ собрании по общественнымъ деламъ, имело между прочимъ разсуждение, что при учреждении въ г. Николаеве гимназии для малолетнихъ детей мужскаго пола, была высказана неоднократно мысль объ учреждении таковой же гимназии, для детей женскаго пола, что г. николаевский военный губернаторъ, принимая живейшее участие въ скорейшемъ открытии этой гимназии, исходатайствовалъ у высшаго начальства разрешение на отдачу учебному ведомству подъ помещение той гимназии казеннаго, весьма обширнаго зданія. Такъ, всегдашняя заботливость его Превосходительства о благе гражданъ, побуждаетъ насъ заявить нашу душевную благодарность г. генераль-адъютанту Глазенапу за все благие намерения и труды его для пользы города и общества и покорнейше просить его превосходительство Богдана Александровича, не оставить дальнейшимъ своимъ ходатайствомъ, о скорейшемъ открытии въ г. Николаеве женской гимназии и темъ доставить намъ, а въ особенности беднейшему классу жителей, возможность къ образованию нашихъ дочерей. Какъ же учреждение женской гимназии немыслимо, если содержание оной не будетъ гарантировано определенной цифрой какого-либо постоянного дохода, впредь до того, пока собираемой съ воспитанницъ этой гимназии суммы, не будетъ достаточно на покрытие расходовъ по гимназии, то мы находимъ возможность, чтобы на покрытие могущаго быть по содержанию гимназии дефицита, было ассигновано ежегодно – по тысячи пятисотъ руб. сер. изъ жертвуемыхъ процентовъ, изыскиваемыхъ при займе капиталовъ, хранящихся въ николаевскомъ городскомъ комитете; въ случае же недостатка и этой гарантии, покрытие дефицита принимаемъ пополнениемъ на собственника наши средства» [9, 47].



На початку 1870 р. у Миколаєві у 53 навчальних закладах міста навчалося 2378 дітей, із них дівчаток було лише 258, які були ученицями трьох жіночих навчальних закладів: Миколаївської Маріїнської гімназії, Миколаївської жіночої прогімназії та приватного жіночого училища [5]. Серед жіночої молоді зростала кількість бажаючих отримати середню освіту, та й надати належну освіту своїм донькам хотіли не лише представники дворян, духовенства та інтелігенції, а й інших прошарків населення – купці та буржуазія, що свідчить про тенденції до змін в становому складі учениць Миколаївської Маріїнської жіночої гімназії протягом 1864–1881 років [1].

Історичні процеси, що відбувалися протягом XIX – на початку XX століття, в цілому сприяли розвитку національних шкіл, зокрема німецьких, єврейських, грецьких, болгарських, молдавських, вірменських тощо.

З 30–40-х років XIX століття Одеса і Миколаїв стають основними центрами навчання представників південнослов'янських країн, починаючи «з 1862 року основним навчальним закладом для навчання південних слов'ян року стала Миколаївська гімназія» [10, 25]. Слід відзначити, що єврейське населення Херсонської губернії було одним із найактивніших в освітній сфері, активність якого протягом XIX – на початку XX століття проявлялася у створенні релігійних шкіл, приватних училищ, у відкритті казенних єврейських училищ, навчанні єврейських дітей у загальних державних навчальних закладах. Таке формування і функціонування різних форм недержавної освіти було своєрідним засобом не лише збереження єврейської традиції, а й національної самоідентифікації.

Про відкриття та діяльність німецьких і єврейських шкіл на території Херсонської губернії перші відомості можна знайти у «Звіті Херсонської губернської управи про дев'ятирічну діяльність земських установ Херсонської губернії 1864–1875 рр.» і у збірнику «Народна освіта в Херсонській губернії у 1895 році», які свідчать про те, що вже в 1866 р. і у 53 колоніях Херсонського, Одеського і Тираспольського повітів функціонувало 53 школи, в яких навчалося 8273 учні, з них дівчат – 3812. В євреїв-колоністів Херсонського повіту було 105 хедерів (приватні будинки, куди батьки віддавали своїх дітей учитися), де меламеди (вчителі) навчали учнів писати та читати єврейською мовою, законів їх віри. Навчання було обов'язковим і для хлопчиків, і для дівчат, тому в єврейських колоніях, в яких майже не було шкіл, кількість хедерів була значною (так, у колонії Інгулець Херсонського повіту було 14 хедерів зі стількома ж меламедами) [10].

Таким чином, як стверджує дослідниця О. О. Куліш, «...слід відзначити прогресивність розвитку освіти в Херсонській губернії в порівнянні з іншими регіонами України. В середині XIX століття гімназії Півдня України складали 17 відсотків загальної кількості гімназій України. Наприкінці XIX ст. (1896 р.) у Херсонській губернії (без урахування міст Одеса та Миколаїв) функціонували 6 жіночих та 3 чоловічих гімназій, 2 жіночі та 3 чоловічі прогімназії. На початку XX століття спостерігався інтенсивний розвиток середньої освіти Півдня України

(47 відсотків – складали жіночі гімназії від їх кількості у Новоросії; 40 відсотків – чоловічі) під впливом соціально-економічних умов регіону та науково-технічного прогресу» [8, 180].

У кінці XIX ст. у Миколаєві спостерігалася тенденція до зростання мережі жіночих середніх навчальних закладів (табл. 1). Аналіз архівних джерел дозволив установити мережу основних типів жіночих середніх навчальних закладів у місті Миколаєві станом на 1 січня 1872 р.

Таблиця 1

Мережа Миколаївських середніх навчальних закладів

Навчальний заклад	Кількість учениць
Миколаївська Маріїнська гімназія	308
Миколаївська 2-а суспільна гімназія	141
Миколаївська жіноча прогімназія з підготовчим класом	150

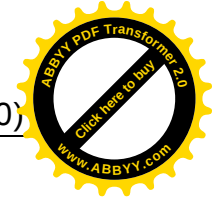
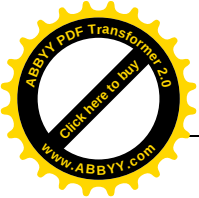
Таким чином, можна зробити висновок про те, що найбільш поширеним типом жіночих середніх навчальних закладів у Миколаєві були Маріїнські жіночі гімназії з педагогічним відділенням та підготовчим класом.

Завдяки дослідженню архівних джерел встановлено, що серед соціально-педагогічних і освітніх досягнень епохи «великих реформ» першим із них став принципово новий тип жіночої середньої школи в результаті чого:

- докорінно змінився загальний характер системи освіти, у ній виник недержавний сектор, відповідно руйнувалася монополія уряду на освіту, що було однією з провідних ідей суспільно-педагогічного руху XIX ст.;
- унаслідок випереджаючого реформування жіночої освіти урядова ліберальна бюрократія спільно з передовими суспільно-громадськими силами принципово змінили структуру і шляхи подальшого розвитку жіночої освіти.

Висновки. Отже, організаційними чинниками становлення і розвитку жіночої середньої освіти в Херсонській губернії в кінці XIX – на початку XX ст. були:

- наявність законодавчої регламентації жіночої середньої освіти;
- громадсько-державний характер організаційних засад їх діяльності;
- громадсько-педагогічна ініціатива;
- урахування в організаційних та змістових аспектах діяльності жіночих навчальних закладів потреб економічного розвитку губернії, що сприяло залученню української буржуазії до їх відкриття;
- комбінований характер джерел фінансування навчальних закладів, що вплинуло на презентацію громадських інтересів у визначенні принципових засад діяльності цих шкіл.



ЛІТЕРАТУРА

1. Ге Г. Н. Исторический очерк столетнего существования города Николаева при Устье Ингула (1790–1890) / Г. Н. Ге. – Николаев : Русская Типолитография, 1890. – 122 с.
2. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття». – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.
3. Закон України «Про загальну середню освіту»// Початкова школа. –1999. – № 8. – С. 1–11.
4. Закон України «Про освіту». – К. : Генеза, 1996. – 36 с.
5. Исторический очерк Николаевской Мариинской женской гимназии со дня открытия по 1-е января 1881 года / [сост. Н. А. Гайдебуров]. – Николаев : Типолитография М. В. Рюмина, 1881. – С.1–42.
6. Константинов М. А. История педагогики : учеб. для педвузов / Константинов М. А., Медынский Е. М., Шабаетова М. Ф. ; Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР. – М., 1956. – 479 с.
7. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. - № 2. – С. 3–22.
8. Куліш О. О. Освітня діяльність земств Херсонської губернії у забезпеченні безперервності жіночої освіти (II половина ХІХ – початок ХХ століття) / О. О. Куліш // Науковий вісник Миколаївського державного університету. Педагогічні науки. – Миколаїв, 2008. – Вип. 23. – Т. 2. – С. 176–185.
9. Морской сборник. – 1863. – № 11. – С. 47.
10. Отчет Херсонской губернской земской управы о девятилетней деятельности земских учреждений Херсонской губернии 1865–1874. – Херсон. : Изд-во Херсонской уездной земской управы, 1875. – С. 25–28.

РЕЗЮМЕ

О. М. Литвиненко. Формирование сети женских учебных заведений в Николаеве во второй половине ХІХ – в начале ХХ века.

В статье на основе анализа архивных источников обнаружены организационные факторы становления и развития женского среднего образования в Херсонской губернии во второй половине ХІХ – в начале ХХ века. Проанализированы процессы возникновения, развития и реформирования женских средних учебных заведений в Николаеве во второй половине ХІХ – в начале ХХ века, установлена сеть основных типов женских средних учебных заведений в городе, раскрыты актуальные вопросы опыта организации женских гимназий.

Ключевые слова: женские средние учебные заведения, женская гимназия, епархиальные училища, женское образование.

SUMMARY

O. Lytvynenko. Network of female secondary schools' forming in Mykolayiv in the late ХІХ and early ХХ century.

The article is based on an analysis of archival sources, the organizing factors of formation and development of female secondary education in Kherson province in the late nineteenth – early twentieth century. The processes of development and reform of female secondary school in Nikolayev in the second half of the nineteenth and early twentieth century, established a network of major types of female secondary schools in the city, highlighted the urgent issues of women's experience of schools.

Key words: women's secondary schools, women's gymnasium, diocesan schools, women's education.